

Kennis en advies voor
maatschappelijke ontwikkeling

mantelzorg

kwetsbare groepen

vrijwillige inzet

huiselijk en seksueel geweld

leefbaarheid

Zingeving als onderbelichte dimensie in de maatschappelijke opvang

Auteur(s) Catelijne Akkermans,
Petra van Leeuwen-den Dekker

Datum Utrecht, 14 juni 2010

© MOVISIE

MOVISIE Kennis en advies voor maatschappelijke ontwikkeling

MOVISIE is hét landelijke kennisinstituut en adviesbureau voor maatschappelijke ontwikkeling. We bieden toepasbare kennis, adviezen en oplossingen bij de aanpak van sociale vraagstukken op het terrein van welzijn, participatie, zorg en sociale veiligheid. In ons werk staan vijf actuele thema's centraal: huiselijk & seksueel geweld, kwetsbare groepen, leefbaarheid, mantelzorg en vrijwillige inzet.

We investeren in de kracht en de onderlinge verbinding van burgers. We doen dit door maatschappelijke organisaties, overheden, maatschappelijk betrokken bedrijven en burgerinitiatieven te ondersteunen, te adviseren én met hen samen te werken. Lokaal of landelijk, toegesneden op het vraagstuk en de organisatie. Zo kunnen deze organisaties en hun professionals hun werk voor de samenleving zo goed mogelijk doen.

Kijk voor meer informatie op www.movisie.nl.

COLOFON

Auteurs: Catelijne Akkermans,
Petra van Leeuwen-den Dekker

Datum: 14 juni 2010

© MOVISIE

Bestellen: www.movisie.nl

Inhoudsopgave

1	Inleiding	1
2	Het 8 fasenmodel	2
3	Methode van aanpak	2
4	Zingeving: de verloren dimensie?	3
5	Zingeving in de hulpverlening.....	5
5.1	Speelt het thema zingeving een rol in de hulpverlening aan dak- en thuislozen? Zo ja, welke?	5
5.2	Welke betekenis geven cliënt en hulpverlener aan het leefgebied zingeving in de hulpverlening?	6
5.3	Wat is de bruikbaarheid van het leefgebied zingeving in de hulpverlening?.....	8
5.4	Welke resultaten zien de hulpverlener en cliënt uit de implementatie/introductie van het leefgebied zingeving?.....	9
6	Conclusies en aanbevelingen.....	11
7	Bronnenlijst	12

1 Inleiding

*Mensen gaan en mensen komen
En hebben vaak grote dromen
Ze willen niet voor het kleine gaan
En zoeken het liefst een grote baan
Geniet van de kleine dingen
Over de aarde swingen
Geniet van alles om je heen
Want het aardse leven is maar te leen¹*

In april – juli 2009 hebben studenten Algemene Sociale Wetenschappen (ASW) van de Universiteit Utrecht in samenwerking met MOVISIE onderzoek gedaan naar het leefgebied zingeving binnen het 8-fasenmodel in de maatschappelijke opvang. Ze onderzochten op welke wijze ‘zingeving’ vorm krijgt in de hulpverlening: welke rol speelt het leefgebied zingeving, welke betekenis geven hulpverleners en cliënten aan zingevingsprocessen? Wat is de bruikbaarheid van het leefgebied zingeving en wat zijn de resultaten van de implementatie ervan? In verschillende maatschappelijke opvangvoorzieningen zijn interviews gehouden met cliënten en medewerkers over zingeving in de hulpverlening en hierover is per locatie verslag gedaan. In dit artikel wordt een meta-analyse gepresenteerd op basis van deze verzameling verslagen. Het artikel opent met een korte toelichting op de onderzoeksvraag en -methode en een korte theoretische schets van zingevingsthematiek. Vervolgens worden de resultaten uit de deelonderzoeken samengevat aan de hand van de deelvragen en op basis hiervan wordt de algemene onderzoeksvraag beantwoord. Het artikel besluit met een conclusie en aanbevelingen.

---

¹ Gedicht dat een geïnterviewde cliënt voordroeg (Adelante p. 18-19)

2 Het 8 fasenmodel

Het 8-fasenmodel is een methode die de individuele begeleiding aan cliënten (dak- en thuislozen) in de maatschappelijke opvang ondersteunt. Een van de uitgangspunten is om op een gestructureerde en cliëntgerichte wijze haalbare begeleidingsdoelen te formuleren. Dit model verdeelt de begeleiding van cliënten in acht fasen (aanmelding, intake, opname, analyse, plannen, uitvoering, evaluatie en uitstroom) en kent acht leefgebieden (huisvesting, financiën, sociaal functioneren, psychisch functioneren, zingeving, lichamelijk functioneren, praktisch functioneren en dagbesteding). De overkoepelende onderzoeksvraag die ten grondslag ligt aan dit onderzoek richt zich op het leefgebied zingeving, en is uitgewerkt in vier deelvragen:

Hoe krijgt het thema zingeving binnen het 8-fasenmodel vorm in de hulpverlening aan dak- en thuislozen?

1. *Speelt het thema een rol in de hulpverlening aan dak- en thuislozen? Zo ja, welke?*
2. *Welke betekenis geven cliënt en hulpverlener aan het leefgebied zingeving in de hulpverlening?*
3. *Wat is de bruikbaarheid van het leefgebied zingeving in de hulpverlening?*
4. *Welke resultaten zien de hulpverlener en cliënt uit de implementatie/introductie van het leefgebied zingeving?*

3 Methode van aanpak

Het onderzoek is uitgevoerd bij verschillende instellingen voor Maatschappelijke Opvang (laagdrempelige opvang, begeleid wonen met als doel zelfstandig wonen, gezinsopvang, sociaal pension) en Vrouwenopvang.² Elke onderzoeksgroep heeft op één locatie onderzoek verricht en daarover verslag uitgebracht. Er is gekozen voor half gestructureerde interviews als dataverzamelmethode. Er zijn in totaal 157 interviews afgenomen (78 met cliënten en 79 met hulpverleners). Vaak zijn verbaal vaardige en 'toegankelijke' cliënten geïnterviewd, geselecteerd door hulpverleners. Ook deze laatste verschillen wat betreft achtergrond en ervaring: er zijn stagiaires geïnterviewd met weinig ervaring met het 8-fasenmodel, maar ook ervaren hulpverleners en managers. Om de dataverzameling te structureren en te uniformeren zijn de interviews gehouden aan de hand van topiclijsten. Deze zijn door elke onderzoeksgroep apart opgesteld op basis van een korte literatuurstudie, afgestemd op de specifieke onderzoekslocatie. De interviews zijn opgenomen en letterlijk uitgetikt.³ Vervolgens zijn aan tekstfragmenten trefwoorden (codes) toegekend. Aan de hand van deze trefwoorden zijn de interviews met elkaar vergeleken en geanalyseerd.

Deze benadering kent beperkingen: in de korte periode van enkele weken hebben betrekkelijk onervaren onderzoekers zich verdiept in een voor hen nieuw en complex onderwerp. Het aantal respondenten per onderzoekslocatie is gering, de verscheidenheid aan onderzochte instellingen groot. De stem van hulpverleners klinkt in de onderzoeksverslagen luider door dan die van cliënten – er zijn

² In totaal zijn negentien onderzoeken uitgevoerd: bij Neos Eindhoven (twee onderzoeksgroepen), tussenvoorziening Utrecht (vijf groepen), ArosA Rotterdam (drie groepen) IKS Amersfoort (twee groepen), Centrum Vaartse Rijn Utrecht, Leger des Heils Utrecht (drie groepen) en Leger des Heils Dordrecht, DNO, HvO Querido.

³ Bij twee lokaties – bij de vrouwenopvang van het Leger des Heils in Utrecht, Habi Tante en bij het Sociaal Pension/Labrehuis van Neos in Eindhoven – zijn de interviews geanalyseerd aan de hand van de aantekeningen die tijdens het gesprek zijn gemaakt.

van laatstgenoemden veel minder citaten in de verslagen terug te vinden. Dit komt deels omdat de interviews met cliënten over het algemeen korter waren dan die met hulpverleners. Een reden hiervoor is dat het voor de student-onderzoekers en cliënten een lastiger thema is dan voor hulpverleners, die vanuit hun professionele achtergrond wellicht makkelijker over zingeving kunnen vertellen.

Een gering aantal respondenten per instelling en de verscheidenheid aan onderzochte opvangsvormen en doelgroepen (onder andere verslaafden, gezinnen en vrouwen) in combinatie met de selectie van respondenten, betekenen dat de onderzoeksresultaten beperkt generaliseerbaar zijn. Ondanks verschillen in de onderzochte organisaties wat betreft hulpverlening, doelgroep en aanpak, blijkt uit de verzameling onderzoeksverslagen een groot aantal gedeelde conclusies.

4 Zingeving: de verloren dimensie?

In het 8-fasenmodel wordt het leefgebied zingeving kort omschreven als *'datgene wat de cliënt motiveert om te leven (bijvoorbeeld een levens- of geloofsovertuiging)'*. Het belang van dit leefgebied is dat cliënten zich bewust worden van hun persoonlijke drijfveren en hoe deze doorwerken in hun dagelijks leven (onder meer in de vorm van zinvolle en zingevende activiteiten en rituelen). Hieruit volgt dat zingeving wordt gezien als een fundamentele menselijke behoefte, die breder is dan levensbeschouwing alleen. Zingeving ontstaat wanneer mensen betekenis geven aan de wereld om hen heen en zaken zoals gebeurtenissen of handelingen in een breder perspectief plaatsen. Er wordt vaak onderscheid gemaakt tussen impliciete zingeving, betrekking hebbend op alledaagse zin- en betekenisgeving en expliciete zingeving, op existentieel en spiritueel niveau (Alma en Smaling 2010: 17-18). Bij impliciete zingeving gaat het om voortdurende, vanzelfsprekende en vaak nauwelijks bereflecteerde betekenisgeving in het dagelijkse leven. Het betreft alledaagse zaken, zoals het vieren van een verjaardag, het moment waarop de zon schijnt of het schrijven van een gedicht. Op zulke momenten kan er sprake zijn van een zinervaring waarin alles een beloftevolle richting lijkt uit te wijzen. Expliciete zingeving heeft betrekking op vragen als 'waarom overkomt mij dit', 'wat is de zin van mijn leven', 'waarom zijn wij op aarde'? Levensbeschouwing en religie kunnen een kader bieden om deze vragen zinvol te plaatsen. Levensbeschouwelijke vraagstukken zijn tegenwoordig weinig relevant in de hulpverlening, stelt Banning (2001). Een van de redenen hiervoor is dat zingeving veelal wordt gelijkgeschakeld aan religie. In onze seculiere samenleving worden religieuze zaken tot het privé domein gerekend en niet gezien als zaak voor professionele bemoeienis. Hierdoor worden zingevingsvragen vaak niet herkend. Banning noemt zingeving daarom de 'verloren dimensie'. Rijksen en Van Heijst stellen dat hulpverleners die zijn opgeleid in de jaren zeventig en tachtig levensbeschouwing vaak associëren met kerk en geloof. Onder de 'nieuwere garde' zou de belangstelling voor levensbeschouwing (en dan in ruimere zin, geïnspireerd door spiritualiteit, New Age of milieuvraagstukken) juist opleven (1999: 31).

Existentiële zin vragen komen vaak op wanneer mensen nadenken over hun situatie en eigen bestaan. Een crisissituatie kan hiertoe aanleiding geven, aangezien juist dan de zinsbeleving hapert (Rijksen en Van Heijst 1999: 14). Van der Lans (1996) onderscheidt drie categorieën 'omstandigheden' waarin zingeving stagneert en zingevingsvraagstukken zich (plots) dringend voordoen: wanneer iemand met problemen kampt die maken dat er een behoefte is aan verandering (als iemand bijvoorbeeld een zwervend bestaan leidt), wanneer iemand een gevoel van leegte ervaart doordat diepere behoeften niet worden bevredigd (liefde, zelfbestemming, erkenning) of wanneer iemand getroffen wordt door een ingrijpende levenservaring (zoals ziekte, dood, huisuitzetting). Zingeving voorziet in een complexe

behoefte. Psycholoog Abraham Maslow heeft in de jaren zeventig een hiërarchisch model ontwikkeld waarin menselijke behoeften ondergebracht worden – de bekende ‘piramide van Maslow’. Basisbehoeften staan aan de basis van de piramide – als eerste lichamelijke behoeften, vervolgens behoefte aan veiligheid en zekerheid, gevolgd door behoefte aan sociaal contact. De volgende laag betreft het verlangen naar waardering en erkenning. In de top van de piramide bevindt zich de behoefte aan zelfontplooiing - hier kunnen ook zingevingsvragen onder worden geschaard. Uitgangspunt is dat de behoeftes in de onderliggende laag van de piramide eerst moeten worden vervuld, alvorens de volgende ‘laag’ kan worden ervaren. Zo moet eerst in de lichamelijke basisbehoeften worden voorzien, voordat iemand toe kan komen aan bevredigen van de behoefte aan sociaal contact.

Uit deze beknopte theoretische verkenning blijkt het belang van zingeving, ook in de hulpverlening. Zingeving is een fundamentele menselijke behoefte die juist in tijden van crisis prangend kan worden. Zingeving kent een expliciete (existentiële en spirituele) dimensie, maar ook een impliciete (alledaagse) dimensie. Aandacht voor zowel alledaagse zingevingsvragen als voor existentiële kwesties kan van groot belang zijn in hulp aan dak- en thuislozen: zij bevinden zich immers in een crisissituatie waarin zingevingsvragen relevant zijn.

5 Zingeving in de hulpverlening

In de volgende paragrafen zal worden besproken hoe in de onderzochte instellingen zingevingsvraagstukken in de hulpverleningspraktijk aan bod komen. Dit gebeurt aan de hand van de deelvragen.

De eerste deelvraag is:

5.1 Speelt het thema zingeving een rol in de hulpverlening aan dak- en thuislozen? Zo ja, welke?

Kort en bondig luidt het antwoord: "ja". Een meerderheid van de geïnterviewde hulpverleners is het hier over eens. Zingeving is een fundamentele menselijke behoefte en is van belang in ieders leven:

"Als je geen zingeving hebt, waarom zou je dan nog willen leven?" (Leger des Heils, Dordrecht: 19)

"Volgens mij gaat die zingeving continu door alles heen (...) ik denk dat we het continu over zingeving hebben eigenlijk. De ene keer wat minder dan de andere keer, maar we zijn er wel heel veel mee bezig." (Centrum Vaartserijn Utrecht: 16).

De meeste cliënten lijken in eerste instantie nauwelijks bezig met zingevingsvraagstukken. Het blijkt echter ook voor hen een belangrijk thema, al verwoorden zij het zelf in andere termen. Het gaat dan om zinvolle bezigheden en het hebben van perspectief en doel: alledaagse zingevingskwesties komen hierin tot uitdrukking. Hulpverleners kennen aan zingeving een belangrijke rol toe – meerdere geïnterviewden noemen het zelfs hét belangrijkste leefgebied. Toch blijken ze zingevingsvragen vaak niet expliciet aan de orde te stellen. Hiervoor is een aantal redenen te geven: het heeft geen urgentie; het wordt beschouwd als een ingewikkeld thema en soms ook als (te) persoonlijk. Ten eerste, en meest genoemd: de prioriteit in de dagelijkse hulpverlening ligt bij praktische zaken (zoals schuldsanering, uitkering aanvragen, het regelen van woonruimte). Dergelijke problemen vragen op korte termijn om een oplossing en dit laat weinig ruimte voor reflectie op zingevingsvraagstukken, die als minder urgent worden ervaren. De hulpverlening is sterk pragmatisch en zingeving laat zich niet makkelijk in specifieke hulpvragen vertalen:

"Voor een cliënt is het gewoon wel lastig om zo'n vraag te beantwoorden, van wat is je zingeving? Het is zo'n ongreepbaar onderwerp, zingeving. Ik kan me voorstellen dat bewoners daar niet altijd zin in hebben om daar over na te denken. Dat ze zoiets hebben van nou weet je, laat me eerst maar even m'n financiën op orde krijgen." (IKS 1 Amersfoort: 21).

Ook voor veel hulpverleners is zingeving een abstract begrip. Zij proberen zingevingsvraagstukken op een concrete manier te vertalen in de hulpverleningspraktijk. Dit is niet eenvoudig: het beantwoorden van 'levensvragen' wordt te groot bevonden voor de alledaagse begeleiding in de instellingen en staat op gespannen voet met de ambitie om laagdrempelige zorg te bieden. Een enkele keer noemen hulpverleners dat zij geen geschikte instrumenten hebben om zingeving aan de orde te stellen: het zou in de opleiding tot hulpverlener weinig aan bod komen en het wordt als lastig ervaren om in het 8-fasen model op te nemen (zie voor dit laatste punt ook de beantwoording van de 4e deelvraag). Ten derde wordt zingeving door hulpverleners en cliënten soms als privéaangelegenheid gezien, een (te) persoonlijk onderwerp, waar niet iedereen makkelijk over praat of wil praten. Dit is met name het geval wanneer 'zingeving' wordt ingeperkt tot levensbeschouwing en religie.

Op enkele locaties wordt expliciet aandacht besteed aan zingeving – zoals bijvoorbeeld bij het Leger des Heils in Dordrecht, waar dit aandacht krijgt in cursussen aan hulpverleners of zoals in Centrum Vaartse Rijn (Utrecht), waar cursussen op het gebied van zingeving worden aangeboden aan cliënten. Zingeving is een van de acht leefgebieden in het 8-fasenmodel. Alleen al omdat het model in alle onderzochte instellingen wordt gebruikt, speelt zingeving een rol in de hulpverlening. Het gaat er natuurlijk om op welke manier er invulling aan wordt gegeven.

Dit komt in de bespreking van de tweede deelvraag aan de orde:

5.2 Welke betekenis geven cliënt en hulpverlener aan het leefgebied zingeving in de hulpverlening?

De twee volgende citaten illustreren het belang dat hulpverleners over het algemeen aan zingeving hechten: *'zingeving is belangrijk voor herstel'* (Neos 1: 19) en *'het leefgebied zingeving geeft cliënten een doel op langere termijn, om zo over hun problemen heen te komen'* (Bolsbeek, Utrecht: 23). Zingeving kan een toekomstperspectief bieden, maar hoe hier concreet betekenis aan wordt gegeven door cliënten en hulpverleners blijft in eerste instantie onduidelijk. Geïnterviewden vinden 'zingeving' een uitermate 'vaag' en 'weinig concreet' begrip. Cliënten geven zingeving desgevraagd voornamelijk een praktische invulling, zoals blijkt uit de volgende citaten:

'Zingeving zie ik als nuttig bezig zijn. Dingen doen die ik leuk vind. Zoals het helpen van anderen, ik doe graag dingen voor anderen. En werken in de tuin bijvoorbeeld. Iets doen' (Centrum Vaartserijn Utrecht: 18).

'Ik word gelukkig van alles wat me verder brengt, de praktische zaken. Als ik dat op een rijtje heb, kijk ik wel verder' (Straatweg Utrecht: 22).

Cliënten blijken aan zingeving twee belangrijke basale dimensies te onderscheiden: het (kunnen) verrichten van zinvolle activiteiten en het hebben van een doel in het leven. Het is belangrijk om 'de dagen goed door te komen' door bijvoorbeeld in de tuin te werken of vrijwilligerswerk te verrichten. Zingeving kan zitten in het (streven naar) opbouwen van een nieuw leven, het verlangen naar een eigen huis en baan, het niet terug willen vallen in oude gewoontes (verslaving), het herstellen of opbouwen van sociale contacten. Velen hopen op een zelfstandig(-er) leven, willen een studie oppakken en hun financiën op orde krijgen. Het is belangrijk dat deze zaken aan bod komen in de begeleiding, omdat hier voor cliënten een bron van motivatie in ligt. Het gaat hier voornamelijk om alledaagse zingeving die motiveert om de huidige situatie te veranderen. Existentiële zingeving treedt minder op de voorgrond. Het belang van religie of levensbeschouwing wordt slechts een enkele keer expliciet benoemd, zoals door deze respondenten:

'Mijn geloof biedt rust, vrede en hoop op een goede toekomst' (Straatweg Utrecht: 23).

'Ik ben gereformeerd en heb ook steun aan het geloof. Ik haal er wel kracht uit, want als ik dat niet had gehad, weet ik niet hoever ik gekomen was' (Arosa 1, Rotterdam: 18).

Naast een zinvolle dagbesteding en levensbeschouwing worden kinderen en het gezin vaak als bron van motivatie genoemd (met name door de vrouwen in de vrouwenopvang).

Hulpverleners vinden het desgevraagd moeilijk om te verwoorden wat ze onder zingeving verstaan. Hun omschrijvingen blijven veelal gevangen in algemene bewoordingen - *'ja de zin om te leven toch? Waar doe je het allemaal voor, zeg maar'* (IKS 2, Amersfoort: 21). Zo bezien kan 'zingeving' niet goed tot haar recht komen in de hulpverlening van alledag, die immers vraagt om concrete begeleiding. Sommigen hulpverleners koppelen zingeving aan motivatie en geven het op die manier een in de praktijk beter hanteerbare invulling:

'Je moet het wat concreter kunnen aangeven. Soms vraag ik aan cliënten waar ze hun kracht of energie vandaan halen. Wat geeft je kracht? Dan bekijk je samen of je kan benaderen wat voor een cliënt een bron van inspiratie of kracht is. Zingeving ligt dus op een dieper niveau dan alleen goed omgaan met geld of je kinderen goed opvoeden' (Arosa 1, Rotterdam: 24).

Het is van belang voor hulpverleners om abstracte zingevingsvragen te vertalen naar concrete drijfveren om zo aansluiting te vinden bij de alledaagse zingeving van hun cliënten. Sommige hulpverleners weten deze slag goed te maken:

'We hadden een keer een meisje dat wilde heel graag motorrijden, maar ze zat diep in de schulden. In haar geval was de wil om motor te rijden een motief om van haar schulden af te komen. De drijfveren worden zo praktisch in kaart gebracht' (Leger des Heils, Utrecht: 19).

Vaker echter dan aan concrete motivatiebronnen en alledaagse betekenisvolle activiteiten refereren hulpverleners aan de existentiële dimensie van zingeving (religieuze en levensbeschouwelijke aspecten). Het bespreken van levensvragen of het zich verdiepen in religieuze of spirituele vraagstukken rekenen ze veelal niet tot hun taakgebied of beschouwen ze als een privéaangelegenheid. De enkeling die dit wel graag zou doen, wijst op de beperkte tijd die voor dergelijke verdieping beschikbaar is. Het volgende citaat illustreert de soms marginale plek die religie inneemt in de hulpverlening (vanuit het perspectief van een cliënt):

'Mijn geloof is mijn kracht, dat heb ik aan het begin gezegd. Ik denk dat ze dat gewoon onder zingeving geplakt hebben en dachten ermee klaar te zijn. Mijn geloof werd binnen ArosA nooit gevraagd.' (ArosA 1, Rotterdam:18).

Concluderend: het blijkt dat cliënten over het algemeen aan alledaagse zingeving refereren. Zij hechten aan zinvolle, dagelijkse activiteiten en aan het hebben van een concreet (vaak korte termijn) doel. Ook in het herstellen en verbeteren van de relatie met kinderen ligt een belangrijke motivatiebron. Hulpverleners verwijzen vaker naar existentiële vormen – religieuze en spirituele zingeving – maar geven hier, om uiteenlopende redenen (ervaren tijdgebrek, moeite met het thema, beschouwen het als privé) geen prioriteit aan. Het lijkt er op dat cliënten en hulpverleners op een andere manier invulling geven aan zingeving, langs elkaar heen praten en zo wellicht spraakverwarring creëren.

Dit werpt de volgende vraag op (derde deelvraag):

5.3 Wat is de bruikbaarheid van het leefgebied zingeving in de hulpverlening?

Over het algemeen zijn hulpverleners positief over het werken met het 8-fasenmodel. Gewaardeerd worden onder meer het planmatig en gestructureerd werken, de vaste evaluatiemomenten ter ondersteuning van de begeleiding en de mogelijkheid om het model op maat van de individuele cliënt te maken. Dit is positief, aangezien *'zingeving voor iedere cliënt weer anders is en door een vaste definitie te hanteren, doe je de cliënt tekort'* (Neos Eindhoven: 20). Toch kan deze flexibiliteit zich wreken, vanwege de uiteenlopende invullingen die het leefgebied zingeving kent en de uiteenlopende betekenissen die het begrip heeft voor cliënt en hulpverlener. Het kan onduidelijk zijn hoe het leefgebied gedefinieerd moet worden en wat er wel of niet onder valt. Ter illustratie het volgende citaat:

'Zingeving is de enige [van de leefgebieden] die we gelijk gauw willen overslaan als het ware. Die wordt wel ingevuld hoor, maar daar wordt wat minder diep op ingegaan, door mij dan in ieder geval. Het is lastig om bij zingeving goede doelen te formuleren, want het is iets wat je voelt en wat je gelooft. En dat maakt het lastig om daar een doel van te maken' (ArosA 2, Rotterdam: 14).

Het leefgebied zingeving wordt in praktijk onvoldoende praktisch ingevuld - *het vak met betrekking tot zingeving blijft meestal leeg'* (Pandjes, Utrecht: 23) - of wordt in (te) algemene termen beschreven. De meeste aantekeningen die gemaakt worden hebben betrekking op religie, kinderen of gezondheid. Er kan bij zingeving ook gedacht worden aan dagbesteding of sociale contacten (te scharen onder alledaagse zingeving, zie deelvraag 2). In de praktijk blijken zingevingsvragen evengoed (zo niet makkelijker) te kunnen worden ingedeeld bij andere leefgebieden van het 8-fasenmodel, bijvoorbeeld bij sociaal functioneren of dagbesteding.

Uit alle onderzoeksverslagen blijkt dat praktische problemen vóór zingeving gaan. De volgende citaten illustreren dit:

'Mensen die van de straat komen, vinden het prettig dat ze eten en onderdak krijgen en vinden de aandacht ook belangrijk. Na de eerste levensbehoeften te hebben vervuld – bed, bad en brood – komt de rest' (LdH Dordrecht: 23).

'Wanneer vrouwen hier binnen komen, vinden ze andere dingen urgenter dan zingeving. Ze hebben er gewoon geen tijd voor om erover na te denken. (...) Hoe verder ze in het proces komen, hoe meer aandacht er is voor zingeving' (Arosa 1, Rotterdam: 23).

De problematiek van cliënten kan zo complex zijn dat zingevingsvragen worden gemarginaliseerd. Dringende problemen worden het eerst aangepakt. Zo gezien is *'zingeving [...] een luxeprobleem'* (De Loef, Utrecht: 11). Vanuit een hiërarchisch behoeftebegrip gezien is het noodzakelijk om eerst in de lagere levensbehoeften te voorzien: voeding, onderdak en structuur in het dagelijks bestaan. Structuur bevordert voorspelbaarheid en dat kan een gevoel van veiligheid bieden. Pas dan komt er ruimte voor sociale behoeften. Hier is echter wel een spanningsveld voelbaar: enerzijds staat zingeving aan de basis van het begeleidingstraject omdat het gaat over motivatie, inspiratie en richtinggeven, anderzijds komen zingevingsvragen vaak pas tegen het einde van de begeleiding expliciet in zicht – nadat de basisbehoeften zijn vervuld. Zingevingsvragen worden aan het begin van een hulpverleningstraject

veelal niet als urgent ervaren. Dit kan het risico met zich meebrengen dat ze helemaal niet meer aan bod komen:

'Hulpverleners plannen het behandelen van zingeving vaak aan het einde van het hulptraject wanneer het leven van de cliënten weer een beetje op orde is, maar dat is tegelijkertijd ook het moment waarop cliënten ook weer uitstromen' (Tussenoord, Utrecht: 15).

In de praktijk zijn bij de bruikbaarheid van het leefgebied enkele kanttekeningen te plaatsen. Het leefgebied neemt in het hulpverleningstraject een andere plek in dan de overige zeven leefgebieden. De bruikbaarheid is beperkt doordat het benoemen van doelen op het terrein van zingeving geen sinecure is, veel zingevingsvragen ook een goed onderkomen weten te vinden in de andere leefgebieden, maar ook omdat andere problemen als urgenter ervaren en hiermee zingeving naar de achtergrond duwen. Tenslotte: in relatie tot de bruikbaarheid van het leefgebied wordt vaak opgemerkt dat de administratieve druk en tijdgebrek ten koste gaat van zingevingsonderwerpen.

De laatste deelvraag luidt:

5.4 Welke resultaten zien de hulpverlener en cliënt uit de implementatie/introductie van het leefgebied zingeving?

Het moge duidelijk zijn: zingeving wordt als een belangrijk, zo niet fundamenteel onderdeel in de hulpverlening gezien, mede omdat het nauw verbonden is met motivatie en doelgerichtheid. De praktische uitwerking van dit soms zo abstract en groot begrip kent nogal wat haken en ogen. Wanneer zingevingsvragen op een goede manier in de hulpverlening zijn opgenomen, zou dit een doorbraak kunnen realiseren of het traject versnellen. Aandacht voor zingeving is wellicht zelfs een voorwaarde voor het slagen van de hulpverlening:

'Op het moment dat jij geen zingeving hebt, geen doel, dan zul je denk ik het traject niet kunnen halen' (Bolsbeek, Utrecht: 21).

Zingeving is van een andere orde dan de overige leefgebieden: zingeving is niet zo makkelijk in concrete stappen en in SMARTgeformuleerde doelen te vangen.

'Je kan er geen doel voor bedenken, wat is het doel? Meneer heeft zin in zijn leven?' (IKS 2, Amersfoort: 25).

Doordat hulpverleners en cliënten zingeving als een moeilijk concreet te benoemen leefgebied zien, functioneert het benoemen en behalen van doelen niet goed. Het is lastig om de invloed van het leefgebied 'zingeving' te kwantificeren: het is moeilijk om meetbare doelen te formuleren en dus ook niet mogelijk om resultaten te controleren en evalueren. Het gaat veeleer om impliciete resultaten en 'bijwerkingen'. Zo kan het praten over serieuze zaken als zingeving de band tussen cliënt en hulpverlener verdiepen, wat de effectiviteit van de hulp ten goede kan komen. Bij goede implementatie kan het een doel geven waar cliënt en hulpverlener naar kunnen streven. Door concrete en betekenisvolle doelen te benoemen, kan de motivatie van de cliënt worden vergroot. De hulpverlening van alledag vraagt om concrete begeleiding en heeft dus baat bij aandacht voor concrete en alledaagse aspecten van zingeving. Hulpverleners zijn over het algemeen positief wat betreft de implementatie van het leefgebied zingeving.

Zingeving kan cliënten motiveren om 'door te gaan' en de gestelde doelen na te streven. Het is echter onmogelijk om achteraf te bepalen hoe groot de bijdrage van de aandacht voor zingevingsvragen is geweest in het behaalde resultaat.

6 Conclusies en aanbevelingen

Zingeving is een fundamentele menselijke behoefte die richting kan geven in tijden van crisis. Het belang ervan wordt onderschreven door zowel hulpverleners als cliënten in de Maatschappelijke Opvang en Vrouwenopvang. Cliënten en hulpverleners leggen echter vaak andere accenten als het om zingeving gaat. Zo refereren cliënten vooral naar alledaagse zingeving (zinvolle dagbesteding en motivatie), terwijl in het perspectief van veel hulpverleners de expliciete dimensie centraal staat. Zij koppelen zingeving vaker aan levensbeschouwing en religie en laten dit in de hulpverlening vervolgens buiten beschouwing, omdat het als te privé en niet onmiddellijk relevant zou zijn. Deze divergentie kan in de praktijk leiden tot miscommunicatie en spraakverwarring. In de uitwerking van het leefgebied zingeving in het 8-fasenmodel blijkt het resultaat: vaak blijft dit leefgebied in de begeleidingsplannen leeg. Daarnaast lijkt het laagdrempelige karakter van de maatschappelijke opvang zingevingsvraagstukken naar de achtergrond te plaatsen. Praktische zaken als huisvesting en financiering krijgen voorrang op zingevingsvraagstukken. Dit sluit aan bij een hiërarchisch behoeftebegrip: het wordt belangrijk gevonden om eerst in de lagere levensbehoeften te voorzien (voeding, onderdak), voordat zingevingsvraagstukken aan bod kunnen komen. Het is de vraag of deze hiërarchie zo strikt moet worden toegepast, aangezien zingevingsvragen kunnen worden aangeboord als bron van motivatie. Juist de crisissituatie waarin veel cliënten zich bevinden kan aanleiding geven tot vragen over zingeving en maken dat er behoefte is aan verandering. Het vertalen van algemene zingevingsvragen naar concrete drijfveren lijkt essentieel om aansluiting te kunnen vinden bij het perspectief van de cliënt. Zo kan de motivatie van de cliënt beter worden benut. Het belangrijkste advies luidt dan ook om deze twee vormen van zingeving te vertalen naar de praktijk en cliënten en hulpverleners hiervoor handvatten te geven. Er is behoefte aan een meer praktische en concrete invulling van het leefgebied zingeving. Zo kan spraakverwarring worden voorkomen. Uit dit onderzoek blijkt dat dit leefgebied vaak een ondergeschoven kindje is: niet zozeer omdat het niet van belang is, maar omdat het lastig te vangen is. Zingeving is niet zozeer een verloren dimensie in de Maatschappelijke Opvang, als wel een onderbelichte.

7 Bronnenlijst

Alma, H. en Smaling, A. (2010). *Waarvoor je leeft. Studies naar humanistische bronnen van zin*. Amsterdam: SWP.

Rijksen, H. en Heijst, A. van. (1999). *Levensvragen in de hulpvraag. Een werkboek voor hulpverleners en pastores* Tilburg: Uitgeverij Damon

Banning, H. (2001). *Zinvol hulpverleners en begeleiden*. Soest: Uitgeverij H. Nelissen

Lans, J.M. van der (1996). *Religion as a meaning system: a conceptual mode for research and counseling*. In H. Grzymala- Moszczynska & B. Beit-Hallahmi: *Religion, Psychopathology and Coping* (pp. 95-105). Amsterdam: Rodopi.

Ongepubliceerde onderzoeksverslagen van studenten ASW, Universiteit Utrecht in het kader van de cursus 'Onderzoek voor beleid en interventie: dakloosheid', cursusjaar 2008-2009. Met dank aan: Sjaak Khonraad, Dorieke Wewerinke en Petra Kerstens, die de onderzoeken hebben begeleid.

Over de auteurs

Catelijne Akkermans (1971) is zelfstandig onderzoeker en oprichter van Bureau Akkermans (www.bureau-akkermans.nl). Tot 2010 werkte zij als universitair docent Algemene Sociale Wetenschappen aan de Universiteit Utrecht. Ze coördineerde het vak 'Onderzoek voor Beleid en Interventie: dakloosheid', in het kader waarvan de onderzoeken zijn uitgevoerd die ten grondslag liggen aan dit artikel.

Petra van Leeuwen-den Dekker (1977) is auteur van het 8-fasenmodel en als senior adviseur werkzaam bij MOVISIE Hulpverlening en Activering. Haar passie ligt bij kwetsbare groepen in de samenleving en zij heeft empowerment van die groepen als missie. Haar kwaliteiten liggen bij het verbinden van onderzoek, beleid en praktijk. Zij werkt graag samen met het werkveld om te komen tot bruikbare methodieken en instrumenten om de kracht van kwetsbare mensen en de professionaliteit van werkers te vergroten.